

371.015
Є26

1663/—

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ЄВСТАФ'ЄВА Катерина Олександрівна

САМООЦІНКА СТУДЕНТІВ ПЕДУЧИЛИЩА ЯК
ФАКТОР ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

19.00.07 – педагогічна і вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

НБ НПУ

імені М.П. Драгоманова

100313060

БІБЛІОТЕКА
УДПУ ім. М. П. Драгоманова

КИЇВ – 1997

10940.9

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Українському Державному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
професор

НИКОЛЕНКО Дмитро Федотович

Офіційні опоненти – академік АПН України,
доктор психологічних наук,
професор
МАКСИМЕНКО
Сергій Дмитрович;

кандидат психологічних наук,
доцент
ВЛАСЕНКО
Віктор Володимирович

Провідна установа: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет

Захист відбудеться "22" серпня 1997 р. о "14" ³⁰ год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 01.33.08 в
Українському державному педагогічному університеті імені
М.П. Драгоманова (252030, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Українського державного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Автореферат розіслано "____" _____ 1997 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради Л.В. ДОЛИНСЬКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми: В зв'язку з демократизацією нашого суспільства, в умовах розбудови Української незалежної держави, актуальним стає питання формування особистості нового типу, здатної до розв'язання важливих і нелегких завдань перехідного періоду в політиці, економіці, культурі, суспільстві.

Виконання цих завдань вимагає вирішення цілого ряду наукових проблем, в тому числі і психолого – педагогічних, серед яких однією з центральних є професійна підготовка вчителя. Вчитель як головний суб'єкт навчально – виховного процесу в період оновлення суспільства повинен мати не лише науковий світогляд, широку ерудицію, особисту культуру, високий моральний авторитет, а й такі особистісні якості, які б забезпечили успіх у педагогічній діяльності по підготовці молоді працювати в нових умовах ринкових відносин.

У системі народної освіти України значне місце посідає початкова школа, саме тут формується характер дитини, складаються риси його особистості, розвивається довільна регуляція поведінки.

Вчитель початкових класів виконує особливу роль в засвоєнні дітьми знань і формуванні особистості школяра. Специфіка роботи вчителя початкових класів вимагає від нього відповідної освітньої і особистісної підготовки, в зв'язку з виконанням ним суспільно значущої соціальної ролі і особливим ставленням до нього молодшого школяра. Взаємовідносини дитини з учителем є центром його життя, оскільки іде активна адаптація молодшого школяра до соціального життя, оволодіння навчальною діяльністю як провідною.

Звідси вимоги до особистості вчителя, його професійної компетентності – навчити вчитися, прилучати дитину до свідомого оволодіння культурним надбанням, формувати в неї самосвідомість, тощо. Підготовка вчителів здійснюється як в педвузах, так і педагогічних училищах. Тому покращення роботи з професійного становлення вчителів у педучилищах, яке

б відповідало умовам і потребам нашого суспільства, є відповідальним завданням.

Перехід школи на чотирирічне навчання і введення навчання дітей з шестирічного віку ставить більш високі вимоги до методичної, психологічної підготовки вчителя, а також до його особистісних якостей.

Виконання цих завдань вимагає розв'язання багатьох організаційних і наукових питань, в тому числі і вивчення ролі суб'єктивних факторів в процесі професійного становлення особистості вчителя.

У переліку важливих професійних якостей вчителя початкових класів значне місце посідає самооцінка. Вона є не тільки основою професійного самовизначення майбутнього вчителя, але й фактором подальшого зростання його професійної майстерності.

В контексті професійного становлення студентів педучилищ в ряді досліджень (Брагіна В.Д., Вдовіна Н.Р., Єпіфанцева Г.І., Киричук О.В., Кузьміна Н.В., Ніколенко Д.Ф., Слєпчаніна В.О., Хмелюк Р.І. та інші), самооцінка розглядається як здатність оцінювати себе як суб'єкта навчально – професійної діяльності і на основі цього регулювати свою поведінку у відповідності з вимогами професіограми вчителя. Наслідки досліджень свідчать про те, що деякі аспекти професійної підготовки потребують подальшого вивчення. Зокрема, залишаються недостатньо вивченими умови психолого – педагогічної корекції самооцінки особистості майбутнього вчителя, значення і місце її в професійному визначенні студентів у процесі навчання в педучилищах, а також формування адекватної самооцінки професійно значущих якостей особистості майбутнього вчителя в процесі його професійного становлення.

Актуальність і недостатня наукова розробка проблеми визначили вибір теми дослідження “Самооцінка студентів педучилищ як фактор їх професійного самовизначення”.

Об'єкт дослідження – професійне становлення

особистості майбутнього вчителя.

Предмет дослідження – особливості формування самооцінки в процесі професійного становлення студентів педучилищ.

Мета дослідження – визначити місце самооцінки і особливості її формування в професійному становленні особистості майбутнього вчителя початкових класів у системі підготовки в середніх педагогічних закладах.

Гіпотеза: успішність формування професійно значущих педагогічних якостей студентів педучилищ визначається рівнем усвідомлення ними значущості та змісту цих якостей і їх адекватною самооцінкою. Можна передбачити також, що коли визначити особливості становлення самооцінки і забезпечити необхідні умови для її формування як основи самовдосконалення майбутніх вчителів, професійне визначення їх стане більш ефективним.

Завдання дослідження:

1. Визначити місце і роль самооцінки в професійному самовизначенні студентів педучилищ.
2. Розкрити особливості усвідомлення і зміст оцінки студентами своїх особистісних якостей у відповідності з професіограмою вчителя початкових класів.
3. Визначити психологічні умови і шляхи успішного формування адекватної самооцінки професійно значущих якостей особистості студентів педучилищ у процесі підготовки до педагогічної діяльності.

^{авт}Методичною основою нашого дослідження є вчення вітчизняних і зарубіжних психологів про творчу сутність особистості, принцип системності до формування особистості, діяльнісний підхід до її вивчення. В дослідженні використані теоретичні положення про професійне самовизначення, а також праці Ананьєва Б.Г., Бернса Р., Клімова Є.О., Кона І.С., Костюка Г.С., Кудрявцева Т.В., Леонтьєва О.М., Максименка С.Д., Роджерса К.Р., Рубінштейна С.Л., Спіркіна О.І., Федоришина Б.О., Чамати П.Р., Шорохової К.В., Ящишиної О.О.

про розвиток самосвідомості особистості і, зокрема, самооцінки.

Методи дослідження: спостереження, констатуючий і формуючий експерименти, бесіда, анкети, метод компетентних експертних оцінок, біографічний метод, аналіз навчальної документації, тренінг у формі ділових ігор, моделювання і розв'язання педагогічних задач, вправляння.

Були використані також статистичні методи обробки отриманих даних.

Організація і база дослідження:

Дослідження проводилося в Богуславському і Переяслав-Хмельницькому педучилищах, Київському педучилищі №1. В дослідженні брали участь студенти I – IV курсу – 503 особи, учителі – практики – 70 осіб. Загальна кількість – 573 досліджуваних.

Із вибраних нами груп студентів для поглибленого вивчення по одній групі I та III курсів була взята експериментальними, де і реалізувалася розроблена нами програма формуючого експерименту. Друга на цих курсах була контрольною. Ефективність формування адекватної самооцінки визначалась порівнянням даних в експериментальній групі та в контрольній.

Наукова новизна дослідження:

- теоретично обґрунтовано і експериментально апробовано процес формування адекватної критичної самооцінки у студентів педучилищ у ході їх професійного самовизначення;
- виявлено позитивний зв'язок між особливостями їх самооцінки (змістом, характером, рівнем розвитку) та рівнем розвитку у студентів професійно значущих якостей;
- визначено психологічні умови формування адекватної критичної самооцінки студентів як фактора професійного самовдосконалення: знання професіограми учителя початкових класів, наявність

самооцінки як мотиву професійного самовизначення, усвідомлення та переживання наслідків практичної реалізації Я – концепції, як потреби в самовихованні, складання програми, її реалізації та практичне втілення в життя.

Теоретичне значення:

- визначена провідна роль самооцінки у формуванні особистісної спрямованості студентів як майбутніх вчителів у навчально – професійній діяльності;
- розкриті механізми впливу самооцінки на професійне самовизначення особистості майбутнього вчителя;
- намічені шляхи управління самоактуалізацією студентів завдяки формуванню у них адекватної критичної самооцінки, що служить надійним діагностичним показником ефективності їх професійного самовизначення.

Практичне значення:

1. Розроблена і експериментально перевірена модель професійно значущих якостей особистості учителя початкових класів, складовим компонентом якої є самооцінка.
2. Складені методичні рекомендації з формування адекватної самооцінки студентів педучилищ у процесі навчання.
3. Засоби формування самооцінки у студентів педучилищ, які апробовані в дослідженні, можуть бути використані у виховній роботі з ними з метою підвищення якості професійної підготовки вчителя початкових класів.

Особистий внесок автора:

Обґрунтована дійова роль самооцінки в мотивації вибору педагогічної професії.

Розроблена і апробована педагогічна система формування у студентів об'єктивної самооцінки професійно значущих

якостей, що сприяло самоактуалізації і самореалізації особистості майбутнього вчителя.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечувались використанням комплексу взаємодоповнюючих методів із застосуванням кількісних і якісних методів обробки даних. Важливим показником перевірки вірогідності результатів експериментального дослідження було отримання змістовних характеристик випускників педучилищ з місця їх безпосередньої педагогічної роботи.

На захист виносяться:

1. Положення про те, що професійне самовизначення студентів на етапі підготовки до майбутньої педагогічної діяльності в значній мірі обумовлене усвідомленням професійно значущих якостей особистості вчителя початкових класів (Я – в майбутньому), та змістом і характером самооцінки (Я – в теперішньому, Я – реальне), яка виступала суб'єктивним фактором актуалізації потреби у самовдосконаленні (Я – динамічне), підвищувала вимогливість до себе і відповідальність за своє майбутнє, регулюючи їх поведінку в навчально – професійній діяльності.
2. Педагогічна система навчально – виховної роботи з студентами, яка мала особистісну зорієнтованість і була спрямована на засвоєння студентами професіограми вчителя початкових класів, на поглиблення самопізнання, на формування в них адекватної критичної самооцінки. Ця система (до якої входили зустрічі з вчителями – майстрами педагогічної справи, психологічні семінари з моделюванням педагогічних ситуацій, з вправленням на розв'язання педагогічних задач, з завданнями на самопізнання, ділові ігри, критичний аналіз наслідків педагогічної практики тощо) сприяла збагаченню змісту самооцінки, підвищенню вимогливості до своєї особистості, що знайшло відображення в актуалізації процесу самовиховання: складанні програм та визначенні умов

його реалізації, конкретизації цілей самовдосконалення, вибір засобів для їх досягнення.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалися в Богуславському, Київському №1, Львівському і Переяслав – Хмельницькому педагогічних училищах; шляхом виступів на міжнародних, республіканських, міжвузівських конференціях, педагогічних радах та методичних об'єднаннях педучилищ; публікації матеріалів, у яких відображено основні теоретичні та практичні положення дисертації. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях педагогічних рад та методоб'єднаннях педучилищ, кафедр педагогіки і психології, педагогіки і методики початкового навчання, соціальної педагогіки Українського державного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтована актуальність проблеми, визначені об'єкт, предмет, мета, гіпотеза та завдання дослідження, розкрита наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи, сформульовані положення, що виносяться на захист.

У першому розділі “Постановка проблеми дослідження” на основі аналізу і теоретичного узагальнення наукових праць з питань професійного самовизначення молоді (Клімов Є.О., Кудрявцев Т.В., Федоришин Б.О. та інші) визначено його характерні особливості, а саме; цілеспрямований, вибірковий, особистісний підхід до професії на всіх етапах реалізації професійного самовизначення, в тому числі, і на етапі становлення особистості майбутнього вчителя в навчально – професійній діяльності в педучилищах.

На цьому етапі самовизначення особистісної позиції студента відносно майбутньої професії полягає у вихованні в собі тих якостей, котрі відповідають професіограмі, в самореалізації, в самопрезентації особистості, що базується на адек-

ватній, критичній самооцінці, на усвідомленні цінності свого Я.

Майбутня професія – засіб реалізації смислу свого життя (Божович Л.І., Братусь Б.С., Кон І.С., Фельдштейн Д.І. та ін.), тому професійне самовизначення розглядається як особлива форма особистісної активності, як засіб реалізації суб'єктивних властивостей особистості (Анциферова Л.І., Рубінштейн С.Л., Сафін В.Ф. та ін.). Звідси взаємозв'язок та взаємовплив уявлень про себе, оцінки себе та уявлення про свою професію, про її вимоги до особистості.

Аналіз праць з дослідження генезису самосвідомості та самооцінки (Кон І.С., Лисіна М.І., Чамата П.Р., Чеснокова І.І., Шорохова К.Р., та ін.) показав, що самосвідомість в юнацькому віці має концептуальний характер. Я – концепція (Бернс Р., Маслоу А. та ін.) – це система уявлень про самого себе, це система Я – реального, ідеального і динамічного. Таке узагальнене уявлення про самого себе дозволяє бачити перспективу розвитку свого Я. За Коном І.С., така установча модель Я – концепції дає змогу відокремити когнітивні, афективні, поведінкові і ціннісно – нормативні компоненти самосвідомості. Самооцінка виступає в цій системі санкціонуючим механізмом самопізнання, що забезпечує регулюючу її функцію. Входячи в складноструктуровану систему самосвідомості, самооцінка сама функціонує в різних видах, на різних рівнях організованості, як розвиваюча система.

У вітчизняних і зарубіжних дослідженнях самооцінку розглядають з різних позицій, даючи їй різноманітні характеристики (Ананьєв Б.Г., Бернс Р., Виготський Л.С., Костюк Г.С., Кон І.С., Роджерс К.Р. та інші).

Аналіз теоретичних і емпіричних даних з цього питання дає змогу охарактеризувати самооцінку як складне системне утворення, яке за своєю природою має цілісну, багатоаспектну, багаторівневу ієрархічну структуру, яка включена в багатосистемні зв'язки з іншими психічними утвореннями особистості і проявляється в різних видах діяльності, формах і рівнях спілкування, визначаючи при цьому когнітивний,

моральний і емоційний розвиток особистості, Структурні компоненти і характер самооцінки перебувають в неоднозначних зв'язках і відношеннях: їх єдність і взаємодія визначають цінність і значущість цього особистісного утворення як фактора саморегуляції поведінки.

Умови формування самооцінки розглядали Чамата П.Р., вікову динаміку Авдєєва А.М., Анкудінова Н.Е., Бернс Р., Божович Л.І., Горбачова В.О., Захарова А.В., Липкіна Г.І., Подоляк Л.Г. Уманець Л.І. і ін., в різних вікових періодах визначені особливості розвитку самооцінки, значення різних видів діяльності в її становленні і роль її у виборі професії.

Важливе місце в психолого – педагогічних дослідженнях займають роботи, які безпосередньо розкривають значення самооцінки у формуванні особистості вчителя. Бернс Р., Кузьміна Н.В., Ніколенко Д.Ф. та інші відзначають, що характер самооцінки впливає на поведінку педагога і учнів, на здатність вчителя будувати продуктивні стосунки з дітьми, на його стиль роботи, на його самопрезентацію і на ті уявлення і очікування, які складаються в учителя в навчально – виховній діяльності. Однією із умов успішної педагогічної діяльності є адекватна висока самооцінка учителя, яка складає основу, ядро його Я – концепції, що буде визначати високу професійну компетентність учителя. Тому професійна підготовка майбутніх вчителів повинна орієнтуватися не тільки на засвоєння студентами системи теоретичних та методичних знань, а й на формування його як особистості.

Дані Брагіної В.І., Ніколенко Д.Ф., Сластьоніна В.О., показали, що самооцінка є фактором самовиховання і професійного росту студентів тоді, коли вони усвідомлюють себе суб'єктом власної навчально – професійної діяльності. В роботі Нечаєвої Є.О. і Райгородської І.А. відмічається, що розуміння своїх професійних задач з'являються у студентів з початком педагогічної практики і включенням їх у діяльність учителя. При цьому більшість особистісних якостей, пов'язаних з виховною функцією учителя, оцінюються студентами значно нижче, ніж якості, що визначають успіх у навчанні дітей.

Це говорить про недостатню професійну підготовку учителя як особистості, оскільки основна увага звертається на знання майбутнього учителя, а не на формування його як вихователя.

Аналіз літератури свідчить про те, що недостатньо розкриті об'єктивні та суб'єктивні психологічні фактори, які детермінують формування адекватної критичної самооцінки майбутнього учителя початкових класів.

Вимагає наукового аналізу і конкретизація критеріїв психологічної особистісної готовності учителя початкових класів до педагогічної діяльності, де одним із показників є адекватна критична самооцінка.

Аналіз і узагальнення досліджень з питань професійного самовизначення молоді та ролі і місця системи уявлень про себе і самооцінки в цьому процесі дозволили сформулювати вихідні положення нашого дослідження: – Професійне самовизначення студентів педучилищ ми розглядаємо як етап активного становлення особистості майбутнього вчителя, як етап самоактуалізації. Головною передумовою цього процесу є адекватна критична самооцінка. – Професійне самовизначення студентів педучилищ є особливою формою суб'єктивної активності, яка спрямована на реалізацію своєї життєвої позиції, втілення своїх перспективних прагнень бути вчителем сьогодення. Особистісна спрямованість цієї активності визначається усвідомленням професійно значущих якостей учителя і співставленням уявлень про них з уявленнями Я і оцінкою себе. Це забезпечує усвідомлення своєї ролі в майбутньому, підвищує відповідальність за неї і надає життєвого смислу навчально – професійній підготовці до неї.

Ці положення покладені в основу емпіричного дослідження ролі самооцінки, її особливостей і впливу на професійне становлення особистості майбутнього вчителя в системі підготовки в педучилищах.

Організація, проведення та результати цієї частини дослідження представлені в 2 розділі дисертації “Особливості

усвідомлення студентами педагогічних училищ професійних якостей особистості та їх самооцінки”.

В першому параграфі дослідження ми поставили завдання визначити місце самооцінки в мотивації вибору професії вчителя.

Аналіз результатів дослідження виявив дві групи мотивів вибору професії студентами I курсів педучилища: внутрішні (68.1%) і зовнішні (31.9%).

До внутрішніх мотивів відноситься і самооцінка, але в мотивації вибору професії вона займала незначне місце. Всього 8.5% студентів I курсу на початку навчального року в зміст мотивів, чому саме вони обрали професію вчителя, включили оцінку якостей своєї особистості. Аналіз мотивів дозволяє нам виділити три рівні мотивації: високий – це внутрішні мотиви (інтерес до професії вчителя, любов до дітей та ін.) в які входила і самооцінка. Внутрішні і зовнішні мотиви в рівній мірі, але виключаючи самооцінку, ми віднесли до середнього рівня. Низький рівень характеризувався лише зовнішніми по відношенню до педагогічної діяльності мотивами (приклад подруги, не треба нікуди їхати, порада батьків, тощо). Студентів з високим рівнем мотивації було 12.6%, з середнім – 55.5% і з низьким – 31.9%. Це свідчить про те, що на етапі вибору професії в системі “уявлення про Я – уявлення про професію” самооцінка не займала належного місця. Якісний аналіз змісту самооцінки, що увійшла в мотивацію вибору професії студентами, показав, що в основному це орієнтація на особистісно-характерологічні риси, про які вони дізнавалися у спілкуванні з друзями, з дітьми, працюючи у таборах, виконуючи доручення вчителів, або доглядаючи маленьких братиків, сестричок. Бесіда з студентами I курсу на предмет знання ними професійно – значущих якостей особистості вчителя показала, що вони мають уявлення про ці якості, але в кількісному відношенні склад цих якостей дещо відрізняється від названих студентами IV курсу (див. табл. №1.).

Кількісна характеристика уявлень про професійно значущі якості особистості учителя початкових класів студентами I і IV курсів.

Професійно – значущі якості особистості учителя	I курс		IV курс	
	кількість названих якостей	в%	кількість названих якостей	в%
Особистісно – характерологічні	18	58	16	41.1
Дидактико – педевтичні	4	13	10	25.6
Емоційно-вольові	9	29	13	33.3

Дані таблиці №1. показують, що всі групи піддослідних значну перевагу віддають особистісним рисам (дієвість, переконливість, терпіння, комунікабельність, чуйність, працьовитість тощо), а також емоційно – вольовим (емоційна виразність, емпатія, любов до дітей, життєрадісність, стриманість, наполегливість). Студенти I курсу мало знають (лише 4%) про дидактико – педевтичні якості, уявлення про які у студентів IV курсу значно розширюється.

У групі дидактико – педевтичних якостей першокурсники як головні називають об'єктивність в оцінці знань, вміння доступно і цікаво розповідати матеріал, у той час, як старшокурсники називають ще педагогічний такт, спостережливість, творчий характер праці вчителя. Ці дані говорять про те, що робота, яка проводиться в педучилищах з засвоєння професіограми майбутньої професії, дає позитивні наслідки. Великого значення набуває і педагогічна практика, яка дає можливість студентам репрезентувати себе в роботі з дітьми. Але розширення знань про роботу вчителя, навіть апробовані, не завжди приводить до збагачення змісту самопізнання і включення цих якостей у самооцінку. Якщо умовно прийняти перераховані студентами якості, які притаманні вчителю, за 100, то по відношенню до них кількість якостей, що оцінюють вони у себе становлять таку картину (див. табл. №2.).

Співвідношення змістовної характеристики
Я – ідеального і Я – реального у студентів I і IV курсів.

Професійно значущі якості	I курс		IV курс	
	Я – ідеальне	Я – реальне	Я – ідеальне	Я – реальне
Особистісно – характерологічні	100	47	100	55
Дидактико – педагогічні	100	40	100	62
Емоційно – волеволі	100	68	100	83
В середніх показниках по відношенню змісту самооцінки до названих якостей	100%	54%	100%	66.6%
Кількісний показник самооцінки	k = 0.5		k = 0.66	

Як показують дані табл. №2, зміст самооцінки студентів IV курсу розширився в порівнянні з першокурсниками на 11%. Кількісний показник самооцінки у студентів IV курсу дещо вищий.

Підсумовуючи дані констатуючого експерименту, можна вказати на можливість поглиблення роботи з студентами по засвоєнню ними як професіограми вчителя, що приведе до поглиблення самопізнання, так і по формуванню адекватної критичної самооцінки, яка є суб'єктивним фактором активізації самоудосконалення, що значно підвищить, за нашою гіпотезою, якість професійного самовизначення. Цим питанням присвячений III розділ дисертації “Психологічні умови і шляхи формування адекватної оцінки професійно значущих якостей своєї особистості”.

Мета формуючого експерименту полягала в збагаченні змісту самопізнання з боку професійно значущих якостей особистості та в розвитку адекватної критичної самооцінки. Експеримент проходив в 2 етапи.

Завдання I етапу полягало в розширенні, збагаченні знань студентів про професійно значущі якості особистості і використанні одержаної інформації про професіограму вчителя у самопізнанні. Внаслідок цієї роботи створювався образ вчителя – ідеалу, відбувалась ідентифікація, акт віднесення до свого Я рис ідеалу, його якостей, а також рефлексування і порівняння “який Я є насправді” і “яким мене сприймають інші”. У студентів формувались об’єктивні критерії оцінок самого себе, своєї особистості як майбутнього вчителя.

Оцінка якостей особистості проводилась через аналіз і оцінку дій і вчинків студентів у змодельованих і в реальних умовах навчально – виховної роботи з дітьми.

На II етапі дослідження, для усвідомлення і оцінки себе в безпосередніх діях та переживаннях була використана педагогічна практика, під час якої проходила перевірку “Я – концепція” з реальними результатами праці в ролі вчителя, вихователя, відбувалось корегування своєї поведінки в конкретних педагогічних ситуаціях роботи з дітьми в школі, внаслідок чого самооцінка набувала дієвого характеру, відповідно вносились корективи в програму самовиховання.

Для реалізації завдань дослідження була розроблена система педагогічної роботи з студентами, яка вимагала психолого – педагогічної освіти студентів (бесіди про професіограму вчителя, зустрічі з майстрами педагогічної праці з відповідним завданням, семінари з викладачами училищ про виховну роль педагогічної оцінки); взаємооцінку студентів під час виконання ними вправ на вирішення педагогічних задач і ділових ігор; самопізнання і оцінку студентами самих себе на семінарах з психології та на тренінгових заняттях; складання програм з самовиховання.

В експериментальних заняттях брали участь студенти педучилища II і III курсів протягом двох років. Контрольне завдання на визначення самооцінки пропонувалось на IV курсі після педагогічної практики.

Результати формуючого експерименту показали значні

позитивні зрушення в змісті і характері самооцінок студентів, з якими проведена робота по актуалізації професійного самовизначення на основі формування адекватної самооцінки (див. табл. №3.)

Як показують кількісні зміни в самооцінках студентів експериментальної групи, значно збільшилось студентів, які стали адекватно оцінювати наявність у себе професійних якостей особистості, значно зменшилась група студентів, які оцінювали себе неадекватно (66%-24%), особливо із заниженою самооцінкою (6% проти 30%).

Табл. №3.

Порівняльна характеристика оцінки своїх професійно-значущих якостей особистості до і після експериментальної роботи (в%)

Час проведення перевірки самооцінки	Адекватна самооцінка		Неадекватна самооцінка			
	контр. гр.	експер. гр.	контр. гр.		експер. гр.	
			зав.	заниж.	зав.	заниж.
До експерименту	33	34	34	33	36	30
Після експерименту	52	76	29	19	18	6

Змінився і рівень адекватної самооцінки як в контрольній, так і в експериментальній групах. Нами було виділено 3 рівні адекватної самооцінки: високий, середній, низький. Високий рівень характеризувався тим, що в зміст самооцінки входило від 60% і вище професійно значущих якостей особистості по відношенню до професіограми. Середній рівень – відповідно від 40% до 60%. Низький – називали до 40% професійно значущих якостей.

Розподіл студентів за рівнем адекватної самооцінки подано в табл. №4.

Зміни в характері адекватної самооцінки студентів (в%)

Рівні адекватної с/оцінки	До експерименту		Після експерименту	
	експер. гр.	контр. гр.	експер. гр.	контр. гр.
Високий	27	23	64	29
Середній	46	50	36	57
Низький	27	27	-	14

Як видно з табл. №4., в експериментальній групі залишилась ще велика група студентів, яка критично оцінює самих себе (36%), але немає студентів з низькою самооцінкою. Це говорить про те, що робота з професійного самовиховання на основі зміни самооцінки дала позитивні наслідки. Значно збільшилась кількість студентів з високою адекватною самооцінкою, що підтверджується оцінками викладачів і наслідками педагогічної практики, а в той час у контрольній групі зрушення в бік підвищення самооцінки менш результативні. Так залишилися студенти з адекватною низькою самооцінкою (14%). Великою залишається група із середнім рівнем самооцінки (57%). Ці студенти потребують посилення виховної роботи з ними, яка була б спрямована на керівництво з боку викладачів процесом самовиховання, надання їм допомоги в плані самореалізації, переборення в них байдужого ставлення до своєї майбутньої діяльності з навчання і виховання дітей. Робота із студентами по формуванню в них адекватної критичної самооцінки значно підвищила їх активність з професійного самовиховання, про що говорять наслідки бесіди із студентами з приводу самовиховання.

Так, в два рази збільшилась кількість досліджуваних, які систематично і усвідомлено займаються професійним самовихованням. Число досліджуваних, які не займаються само-

вихованням, зменшилось втричі. Об'єктивна критична самооцінка сприяла росту активності студентів при складанні програм по самовдосконаленню себе як майбутніх педагогів. Таких студентів на IV курсі налічувалось 86.8%. Зросла їх активність у гуртковій роботі в педучилищі, покращилась успішність з 3.9 бала в середньому до 4.5. У контрольній групі – до 4.0 балів. Помітно змінилося ставлення студентів до педагогів: підвищилась відповідальність, вимогливість до себе, самоконтроль, увага до своєї поведінки під час спілкування з дітьми на уроках і в позаурочний час.

Наслідки формуючого експерименту підтвердили ефективність запровадження (психолого – педагогічних) умов розробленої нами педагогічної системи, яка сприяла формуванню адекватної критичної самооцінки, що виступала фактором актуалізації професійного самовизначення студентів педагогічних училищ. Система передбачала забезпечення в першу чергу таких психолого – педагогічних умов:

- психолого – педагогічна освіта студентів, спрямована на збагачення їх понятійного апарату, оволодіння професіограмою учителя початкових класів, на усвідомлення ролі особистісних якостей у реалізації педагогічних задач з навчання і виховання дітей молодших класів;

- обґрунтована педагогічна оцінка, до якої ставились вимоги розгорнутої мотивації і прогнозування перспективного професійного росту студентів;

- надання практичної допомоги в складанні програми професійного особистісного самоудосконалення, яка включала в себе спеціально розроблену індивідуальну систему різних вправ по формуванню навичок педагогічного спілкування, в результаті яких виховувались особистісні професійні якості.

На основі аналізу і узагальнення отриманих в дослідженні результатів, формулюються загальні висновки:

1. Професійне самовизначення студентів педучилищ на етапі становлення їх як особистості майбутніх вчителів у значній мірі зумовлене змістом і характером їх само-

оцінки, яка виступає суб'єктивним фактором їх самоактуалізації і самореалізації.

2. На основі оволодіння професіограмою вчителя початкових класів поглиблюється самопізнання студентів, у них формується образ-ідеал вчителя, відбувається ідентифікація з ним свого Я, збагачується зміст самооцінки, вона набуває рис критичності та дієвості.
3. Включення самооцінки в практичну діяльність, у систему оцінних відносин посилює емоційний компонент самооцінки, надає професійному самовизначенню життєвого смислу, що актуалізує потребу в професійному самовдосконаленні і реалізує останню в програмах самовиховання та втіленні її в життя в умовах навчально – професійної діяльності.
4. Створення психолого – педагогічних умов, які є складовою частиною розробленої цілісної педагогічної системи роботи з професійного самовизначення студентів педучилища (поглиблення самопізнання студентів на основі засвоєння професіограми вчителя, підсилення виховної ролі педагогічної оцінки, включення студентів у взаємооцінні відносини при аналізі результатів виконання завдань на семінарських та практичних заняттях, при вирішенні педагогічних задач, при обговоренні проведених уроків та виховної роботи тощо) підвищило результативність формування адекватної критичної самооцінки, що позитивно позначилось на процесі формування професійно значущих якостей особистості у майбутніх вчителів шляхом актуалізації професійного самовдосконалення.

Основний зміст дисертації відображено в публікаціях автора:

1. Євстаф'єва К.О. Особливості самооцінки вольових якостей випускників педучилищ. // “Початкова школа” N 12, 1983 р., с. 12 – 14.
2. Євстаф'єва Е.А. Роль самооценки емоціонально-во-

левых качеств учащихся педагогических училищ как будущих учителей в формировании их социальной активности (Тезисы межвузовского координационного совещания по научно-исследовательской целевой программе “Формирование социально активной личности в условиях развитого социализма”.) Москва, 13-15 декабря 1983 г., с. 214 – 215.

3. Евстафьева Е.А. О роли самооценки в подготовке воспитателя. // “Формирование личности воспитателя общеобразовательной школы в педагогическом вузе.” Киев, КГПИ, 1984 г., с. 39 – 43.
4. Побирченко Н.А., Подоляк Л.Г., Евстафьева Е.А. Организация и проведение семинарских занятий по курсу возрастной и педагогической психологии. Методические рекомендации для студентов педагогического факультета. (в соавторстве) Киев, 1987г. – 17с., (35%).
5. Євстаф’єва К.О. Взаємозв’язок соціальної активності і самооцінки у формуванні майбутнього вчителя. // “Радянська школа” № 1, 1987 р., с. 21 – 23.
6. Левченко М.В., Евстафьева Е.А., Ковальчук Ю.М., Кривогляд О.И. Организация и проведение самостоятельной работы по изучению курса общей психологии. (Методические рекомендации для студентов факультета общетехнических дисциплин). I часть, Киев, 1988 г. – 35с., (25%).
7. Левченко М.В., Евстафьева Е.А., Ковальчук Ю.М., Кривогляд О.И. Организация и проведение самостоятельной работы по изучению курса общей психологии. Методические рекомендации, II часть, Киев, 1988 г. – 45с., (25%).
8. Евстафьева Е.А. Идеи А.С. Макаренки и проблемы самооценки профессиональных качеств в системе подготовки будущего учителя. // Использование педагогического наследия А.С. Макаренки в условиях пере-

стройки середнього и вищого образования. Киев, КГПИ, 1989 г. с. 116 – 117.

9. Пічко Н.Ф., Усачова Л.В., Євстаф'єва К.О. Формування у студентів педвузу деяких професійно важливих якостей вчителя в процесі вивчення психології (в соавт.). // Соціально-психологічні проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя. Київ, 1992 р. – с. 266 – 267, (33%).
10. Пічко Н.Ф., Євстаф'єва К.О. Про доцільність використання деяких методик для відбору абітурієнтів на спеціальність “Шкільний психолог”. Наукові записки, матеріали звітно – наукових конференцій УДПІ ім. Драгоманова, 1993 р. с. 197 – 198, (50%).

Евстафьева К. О.

Self-estimation as a factor of professional pedagogical schools students self-definition.

Dissertation to attain Candidates degree of Psychology, speciality 19.00.07 – age and pedagogical psychology. Ukrainian State Teachers Training University named after M.P. Dragomanov, Kiev, 1997.

In work it was determined the place of self-estimation in professional self-definition of pedagogical school students on the stage of becoming the personality as the future teacher. The psychological-pedagogical conditions of developing the adequate critical self-estimation have been revealed as an important pedagogical quality and the factor of professional self-growing.

Евстафьева Е.А.

Самооценка как фактор профессионального самоопределения студентов педучилищ.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – возрастная и педагогическая психология. Украинский государственный педагогический университет им. М.П. Драгоманова, Киев, 1997.

В работе определено место самооценки в профессиональном самоопределении студентов педучилищ на этапе становления их как личности будущего учителя, выявлены психолого – педагогические условия формирования адекватной критической самооценки как важного педагогического качества и как предпосылка профессионального самоусовершенствования.

Ключові слова: професійне самовизначення, самоактуалізація, самооцінка, самовиховання, самореалізація.

Підписано до друку 13.05.1997. Формат 60x84 1/16. Зам. № 3445. Тираж 100.
Типографія КІСВ. Київ, Дегтярівська, 19